

Zbigniew Zyglewski

Inskrypcje w kościele pw. Zmartwychwstania Pańskiego w Bydgoszczy

słowa kluczowe: kościół pw. Zmartwychwstania Pańskiego, Bydgoszcz, inskrypcje

Wstęp

Inskrypcje, czyli napisy wykonane w materiale trwałym (metal, kamień, drewno itp.), od zawsze były obiektem zainteresowań badaczy. Tematyka ta była w kręgu zainteresowań również w mieście nad Brdą. Pierwsze wiadomości na temat inskrypcji znajdujących się w Bydgoszczy pojawiły się w końcu XIX stulecia i dotyczyły głównie spraw kościelnych¹. Nie stronił od nich ksiądz proboszcz Eduard Becker, gromadząc materiały do dziejów kościoła bydgoskiego². Jednak dopiero Kazimierz Borucki podjął dogłębniejsze badania. Pierwsza próba ujrzała światło dzienne jeszcze przed II wojną światową³. W 1962 roku ukazała się książka tegoż autora obejmująca także najnowsze tablice⁴. Ogólne informacje o inskrypcjach znalazły się przy okazji katalogowania zabytków w mieście i okolicy⁵. Wzmianki pomieszczone w tym opracowaniu wiążą się jedynie z obiektami powstałymi do początku XIX stulecia, uważanymi wtedy za zabytkowe. Odnotować należy też pracę magisterską, będącą ciekawą próbą opracowania inskrypcji powstałych do roku 1980. Niestety, ponieważ to opracowanie ma postać maszynopisu,

---

1 J. Kothe, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Posen*, Bd. 4, Der Regierungsbezirk Bromberg, Berlin 1898, s. 6 nn.

2 *Documenta Ecclesias civitatis Bidgostiensis (Bromberg) concernentia*, ed. E. Becker, Berlin 1918. Warto też wskazać na materiały pozostające w rękopisie, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy, Zbiory specjalne, rkps, III, 579, t. 2.

3 K. Borucki, *Zabytki starej Bydgoszczy*, „Piast”, Dodatek do „Dziennika Kujawskiego”, t. 6, 1936, nr 3-4.

4 K. Borucki, *Tablice pamiątkowe Bydgoszczy*, Bydgoszcz 1993, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Prace Wydziału Nauk Humanistycznych, Seria D, nr 2.

5 *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 11, Dawne województwo bydgoskie, z. 3, Bydgoszcz i okolice, opr. T. Chrzanowski, M. Kornecki, Warszawa 1977, s. 5-12.

jest trudno dostępne⁶. Jednak dotychczasowe badania nie objęły wszystkich znanych inskrypcji⁷. Napisy zaginione, a także te powstałe w XIX i XX stuleciu, poza tablicami nie znalazły się w kręgu zainteresowań badaczy, a w ciągu następnych czterdziestu lat przybyły nowe obiekty epigraficzne. Przykład bydgoskiej fary pokazuje, iż potrzeba jest prowadzenia badań nad najstarszymi napisami, zarówno tymi zachowanymi, jak też zaginionymi⁸. Badacze dostrzegają potrzebę badań nad inskrypcjami dawnymi⁹ i nowo powstałymi¹⁰.

Niniejsze opracowanie wpisuje się w dotychczasowy nurt badawczy. Jest ono owocem prac grupy studentów historii i roku studiów magisterskich, realizowanych na Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego. Pracę podjęto w ramach zajęć praktycznych z przedmiotu epigrafika. Celem projektu było zarejestrowanie i opracowanie elementów epigraficznych znajdujących się w świątyni oraz na terenie przykościelnym. Inwentaryzacji inskrypcji dokonano 6 maja 2014 roku dzięki życzliwości proboszcza ks. Tadeusza Ristaua i z wydatną pomocą kościelnego pana Stefana Lewandowskiego.

Parafia Zmartwychwstania Pańskiego znajduje się przy al. kard. Stefana Wyszyńskiego 58 na osiedlu Leśnym. Została powołana w 1980 roku staraniem Misjonarzy św. Wincentego á Paulo. Kościół wzniesiono na terenie cmentarza należącego do zakonników z bydgoskich Bielaw, a okręg parafialny został wyjęty z dotychczasowej parafii. Dwupoziomowy kościół (górnny i dolny), mogący pomieścić 1200 osób, wybudowano w latach 1981-1986, ale jego wyposażenie trwało dłużej. Obok świątyni wzniesiono w latach 1984-1985 r. wolno stojącą

⁶ *Inskrypcje do 1800 roku w kościołach bydgoskich*, opr. B. Urbańczyk, Toruń 1983, maszynopis w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK.

⁷ D. Karczewski, *Inskrypcje Bydgoszczy i okolic w XIV-XVIII wieku. Propozycje badawcze*, [w:] *Bydgoszcz. 650 lat praw miejskich*, pod red. M. Grzegorza, Z. Biegańskiego, Bydgoszcz 1996, s. 78-87.

⁸ Z. Zyglewski, *Dzwony bydgoskiej Fary*, „Kronika Bydgoska”, t. 24, 2002, s. 127-141; tenże, *Zachowane i zaginione inskrypcje bydgoskiej fary do końca XVIII wieku*, [w:] *Interpretatio rerum gestarum*. Studia ofiarowane Profesorowi Januszowi Ostoi-Zagórskiemu w 70. rocznicę urodzin, pod red. A. Jankowskiego, J. Maciejewskiego, Bydgoszcz 2013, s. 182-194.

⁹ L. Łbik, *Szesnastowieczna tablica pamiątkowa z ulicy Farnej w Bydgoszczy*, „Materiały do Dziejów Kultury i Sztuki Bydgoszczy i Regionu”, z. 9, 2004, s. 161-163; E. Gliwiński, *Były takie tablice*, „Kalendarz Bydgoski”, 2008, s. 325-327 (tablice upamiętniające traktat welańsko-bydgoski); tenże, *Dawne tablice*, „Kalendarz Bydgoski”, 2009, s. 345-349 (tablice pamiątkowe w Bydgoszczy w okresie zaboru pruskiego).

¹⁰ E. Gliwiński, *Dowody pamięci o żołnierzach września 1939 r. [cz. 1]*, „Kalendarz Bydgoski”, 2004, s. 264-268, [cz. 2], „Kalendarz Bydgoski”, 2005, s. 283-287; tenże, *Tablice pamiątkowe duchownych [cz. 1]*, „Kalendarz Bydgoski”, 2010, s. 371-373, [cz. 2], „Kalendarz Bydgoski”, 2011, s. 365-368.

dzwonnice, a później pobudowano plebanię (1986-1987)¹¹.

Jak na tak młody zespół obiektów, składający się z kościoła, plebanii i dzwonnicy, znajduje się tam stosunkowo dużo inskrypcji. Możemy je podzielić na kilka grup: dzwony, tablice i witraże.

Najbardziej urozmaiconą grupą są tablice. Mają różne rozmiary, litery, a także przeznaczenie. Tablice związane z budową kościoła są małe, umieszczone w różnych miejscach parafialnej zabudowy. Te powstawały przy okazji opisywanych uroczystości. Inny charakter mają dość duże tablice umieszczane zazwyczaj wewnątrz kościoła przypominające o dawnych wydarzeniach. Zdecydowana większość tablic została wykonana w czarnym granicie. Jedynie sporadycznie tablice wykonano w innym materiale czy kolorze. Mosiężna tablica z okazji 350. rocznicy śmierci założyciela zakonu (nr 17) została odlana w 2010 roku, lecz nie było to zamówienie tutejszego kościoła. Tego typu tablice z inicjatywy władz prowincji zakonnej trafiły do wszystkich świątyń braci Misjonarzy w związku z ową rocznicą. Obchody rocznicowe były bardzo uroczyste, związane z przybyciem relikwii założycieli: Wincentego à Paulo i Ludwiki de Marillac. Tablice te można odnaleźć w bydgoskim kościele na Bielawach czy w Sopocie (ul. Kujawska). Tablica informacyjna znajdująca się u wejścia na plebanię ma kolor czerwony i została wykonana w marmurze (nr 19).

Wszystkie tablice, z wyjątkiem nr 17, zostały wykonane metodą kucia wklęsłego. Bardzo często wgłębienie liter zostało wypełnione złotą farbą lub też tylko element tablicy, tak jak w przypadku nr 19 gdzie kolor złoty widnieje w wykutym krzyżu. Szczególne rozwiązanie można zaobserwować w tablicy poświęconej Jerzemu Popielusze. Tutaj litery jego imienia i nazwiska są wypukłe, tło wykuto wklęsłe i wypełniono kolorem złotym. Pozostałe litery tablicy zostały wykute wklęsłe i pokolorowane.

Napisy wykonywano najczęściej kapitalą i to majuskulną, czasami minuskulną (nr 1, 12, 13). Kompozycja tablic ma zazwyczaj układ centralny, napis wyśrodkowywano wzdłuż środkowej osi tablicy. Przy dużej ilości tekstu wypełniającego pole inskrypcyjne używano do trzech wielkości liter, zachowując ten sam krój pisma. Czasami fundatora tablicy i datę pisano kursywą. Wielkość liter zależała od ilości tekstu i wielkości tablicy. W tablicy nr 18 zastosowane są trzy wielkości pisma. Największe litery z pierwszego wersu miały wysokość 24 mm, mniejsze 20 mm, o szerokości liter „M” 25 mm, „Z” 15 mm. W jeszcze mniejszym wersie litery miały wysokość 15 mm, a szerokość np. 15 mm przy literze „H”. w tablicy

¹¹ H. Surma, *„Jak miła Panie, jest świątynia Twoja”*, Bydgoszcz 1993; J. Umiński, *Parafia pw. Zmartwychwstania Pańskiego 1980-2000*, „Kalendarz Bydgoski”, 2002, s. 64-69; *Kościół ziemi bydgoskiej. Nasze dziedzictwo*, Bydgoszcz 2003, s. 74-76; M. Bobkowska, *Z duchem czasu*, „Gazeta Pomorska”, 2004, nr 2, s. 20.

nr zastosowano nieco większe litery, lecz również oparte na kwadracie. Litera „K” ma wymiary 30 x 30 mm, litery „M” 27 x 25 mm, „R” 21 x 20 mm.

W tablicy nr 13 wrytej pismem minuskulknym różnice między dużymi a małymi literami są niewielkie, duże wysokość 20 mm, małe 18 mm. Litery małe były stosunkowo wąskie, gdyż mają po 13 mm (h, k, u). Również wąskie liternictwo zastosowano na tablicy nr 15 Litery „U, K, R” o wysokości 35 mm mają szerokość jedynie 18 mm.

Na tablicach nie ma szczególnych zdobień. Na uwagę zasługuje litera „Y”. Niezależnie od kroju pisma litera ta na złączeniu trzech elementów tworzących obraz litery ma poprzeczną belkę.

Parafia posiada trzy dzwony wykonane w 1989 roku w znanej i cenionej ludwisarni rodziny Felczyńskich z Przemyśla. Ze względu na dużą wysokość i trudności w ich oglądzie nie dokonano szczegółowych pomiarów dzwonów, tudzież liternictwa tam się znajdującego. Prowizoryczne ustalenia wykazują średnicę około 91 cm dla dzwonu Jan Paweł II. 25 kwietnia 1989 roku Rada Parafialna podjęła decyzję o przeprowadzeniu raz w miesiącu składki na dzwon będący darem parafian i jednocześnie ogłoszono konkurs na imiona dla dzwonów i napisy na nich. Dzwony uzyskały imiona: Jan Paweł II, Stefan i Józef. Już 16 grudnia 1989 roku przywieziono do parafii trzy dzwony z Przemyśla i w dniu tym kardynał Józef Glemp, prymas Polski, dokonał ich poświęcenia. Fundatorem jednego z nich zostali parafianie, kolejnego parafianka Maria Wawrzyńska, a trzeciego grono przyjaciół z zagranicy¹². Wszystkie trzy dzwony mają taki sam układ zdobień. Górną krawędź płaszcza każdego z dzwonów oplata ozdobny fryz z motywów roślinnych szeroki na jakieś 10 cm, przedzielony plakieta identyfikującą odlewnię (fot. 17). Długą na około 15 cm w górnej części plakiety obwiedzionej linią znajduje się pole wypełnione imieniem i nazwiskiem odlewnika, przy czym pierwsza litera imienia „J” i ostatnia nazwiska „i” zostały wkomponowane w ramkę plakietki. Drugą część plakiety wypełnia wizerunek dzwonu z napisami. W górnej części napis „PRZEMYŚL” tworzy rodzaj literniczego pasa zdobiącego dzwon, natomiast w dolnej części w dwóch wersach umieszczono napis „ODLEWNIA DZWONÓW”. Dolna linia ostatniego wyrazu biegnie po łuku, tak że środkowa litera jest bardziej wydłużona od skrajnych. Cały napis w plakiecie jest majuskulny, jednoelementowy i bezszeryfowy, przy czym imię i nazwisko wykonano literami bardziej ściśniętymi, by zmieścić dużą liczbę liter. Użyte liternictwo można zakwalifikować do grupy grotesków. Owe plakiety na wszystkich trzech dzwonach nie zostały odlane zbyt starannie.

¹² H. Surma, dz. cyt., s. 76-79, 191.

Na płaszczu znajduje się wyobrażenie „imiennika” dzwonu (ok. 20 cm wysokości), nad którym widnieje imię, a po bokach płaskorzeźby stosowne sentencje. Na przeciwległej stronie, pod plakieta odlewni pomieszczono informację o ofiarodawcach poszczególnych dzwonów. Walory estetyczne na wszystkich dzwonach nie są wyszukane, raczej proste i oszczędne w wyrazie. Litery zastosowane w napisach po obu stronach dzwonów są identyczne: majuskulne, jednoelementowe, bezszeryfowe. Nawiązują do zwężonego (ściągłego) pisma blokowego. Natomiast data roczna została odlana krojem dwuelementowym.

W kościele znajduje się grupa niewielkich inskrypcji witrażowych. Pole inskrypcyjne ma skromne rozmiary: 10-15 cm szerokości i podobną wysokość. Pismo jest majuskulne, odręczne, malowane pędzelm, nawiązujące do kapitali z zaznaczonymi szeryfami. Litery są w granicach 10 mm wysokości i 5 mm szerokości. Niektóre litery mają charakter ozdobny w postaci esowatego wydłużenia. Oprócz tradycyjnych liter, gdzie tego typu zabiegi są stosowane („K” czy „R”), dość często pojawiają się przy literze „A” i „M”. Każda inskrypcja została zaopatrzona w esowaty górny i dolny element zdobniczy składający się z dwóch wstęg. Zejście się dwóch dolnych wstęg przedziela datę informującą o wykonaniu witraża.

Napisy w zdecydowanej większości są w języku polskim. Po łacinie, a więc w języku Kościoła, oddano napis na kamieniu węgielnym złożonym pod budowę świątyni (nr 1). Tablica upamiętniająca 350. rocznicę śmierci św. Wincentego à Paulo zawiera częściowo napis łaciński (nr 17).

Niezależnie od rodzaju inskrypcji czy użytego języka stosowano powszechne skróty. Spotykamy „ks” (ksiądz), „bp” (biskup) „dr” (doktor) „r” (rok). Powszechnie używano A. D. (Anno Domini – Roku Pańskiego) także w napisach sporządzonych w języku polskim. Jedynie w tablicy upamiętniającej ks. proboszcza (nr 13) drugą część skrótu zapisano małą literą. W przypadku tablicy wykonanej z okazji wyświęcenia kościoła (nr 2) kamieniarz odkuł mylną datę, następnie dokonał poprawki, co jest widoczne na tablicy.

Znaki interpunkcyjne mają klasyczne kształty, jedynie w wypadku inskrypcji witrażowych zastosowano dwukropek w postaci wypełnionych rombów. Kształt ten nawiązuje do rombów stosowanych w tychże napisach jako element ozdobny. W każdej inskrypcji zamieszczono po kilka takich figur różnej wielkości, pełnych bądź pustych w środku.

KATALOG INSKRYPCJI

1

1982 rok. Wschodnia ściana zewnętrzna kościoła, tablica granitowa (30 x 12 cm), czarna.

Tablica poświęceniowa, kuta wklęsłe. Minuskuła dwuelementowa, bezszeryfowa. Litery pierwotnie pozłacane, widoczne ślady.

*Lapis Anqularis de Sepulcro
D[omini]. N[ostr]i. Jesu Christi
Anno Domini 1982¹³
Hic positus est¹⁴*

Odczyt: W. Sawicki

Fot. 1, Z. Zyglewski

Fot. 2, Z. Zyglewski

2

1985 rok. W wejściu do kościoła dolnego, po lewej stronie, tablica granitowa (39 x 22 cm), czarna, przymocowana dwoma guzami metalowymi.

Tablica poświęceniowa, kuta wklęsłe. Majuskuła, częściowo kursywa, kapitała. Litery pierwotnie pozłacane, widoczne ślady.

*POŚWIĘCENIE KOŚCIOŁA
24.03.1985¹⁵ A[NNO]. D[OMINI].¹⁶
POŚWIĘCENIA DOKONAŁ
BISKUP POMOCNICZY
PRYMASA POLSKI
KŚ[IĄDZ]. B[ISKU]P D[OKTO]R JAN NOWAK¹⁷*

Odczyt: A. Drychta, N. Męcińska

¹³ Wmurowanie kamienia węgielnego odbyło się 26 IX 1982 roku, H. Surma, dz. cyt., s. 53-59, 189.

¹⁴ Tłumaczenie: Kamień Węgielny z Grobu / P[ana] N[aszego] Jezusa Chrystusa / Roku Pańskiego 1982 / Tutaj został umieszczony.

¹⁵ W dacie 1985 zamiast cyfry 5 wykuto cyfrę 4 i później zmieniono na cyfrę 5, zmiana widoczna.

¹⁶ Por. H. Surma, dz. cyt., s. 69-71, 190.

¹⁷ Jan Wiktor Nowak, ur. 5 X 1931 roku w Toruniu, zm. 25 III 2002 roku w Siedlcach; biskup pomocniczy gnieźnieński w latach 1982-1996, biskup diecezji siedleckiej w latach 1996-2002, St. Błażejowski, J. Kutta, M. Romaniuk, *Bydgoski słownik biograficzny*, t. 7, Bydgoszcz 2006, s. 82-84.

Fot. 3, N. Męcińska

Fot. 4, I. Furmaniuk

3

1988 rok. Kościół dolny, ściana prezbiterium po prawej stronie ołtarza. Tablica granitowa (47,8 x 86,3 cm), czarna, przymocowana guzami w każdym z narożników.

Tablica res gestae, sentencjonalna, kuta wklęsłe. Majuskuła, kapitała, ostatni wers kursywą, litery pozłacane.

Ś † P
*KSIĄDZ JERZY POPIEŁUSZKO*¹⁸
OBROŃCA WIARY, GODNOŚCI CZŁOWIEKA
I WOLNOŚCI OJCZYZNY
ZAMORDOWANY 19.X.1984 w 37 ROKU ŻYCIA
„KTO ŻYCIE STRACI DLA MNIE
TEN JE ODZYSKA,,
*SŁOWA P.J.*¹⁹
BYDGOSZCZ A[NNO]. D[OMINI].1988

Odczyt: I. Furmaniuk

Fot. 5, W. Sawicki

Fot. 6, R. Łaskiewicz

¹⁸ Jerzy Popiełuszko (1947-1984), ksiądz, kapelan warszawskich środowisk pracowniczych NSZZ „Solidarność” i opozycji politycznej, zamordowany przez Służbę Bezpieczeństwa, błogosławiony Kościoła rzymskokatolickiego (2010).

¹⁹ Słowa J. Popiełuszki w nawiązaniu do Ewangelii według św. Mateusza (6,25).

4

1988 rok. Nawa zachodnia kościoła górnego, zachodnia ściana w nawie bocznej, okno 7. licząc od wejścia, kwatera 6. dolna.

Witraż poświadczeniowy, szkło białe, pole inskrypcyjne (9 x 12 cm) w kwadracie okiennej (38 x 50 cm), o barwach biel, żółć, błękit, pomarańcz.

Pismo jednoelementowe, szeryfowe, majuskuła, w kolorze czarnym.

Sześć ozdobników różnej wielkości w kształcie rombów, z czego 4 zamalowane u dołu pola inskrypcyjnego, 2 niezamalowane u góry. Dwukropek w formie zamalowanych rombów. Ozdobna wstęga u góry (2 x 8,1 cm) i u dołu (3,1 x 8,7 cm).

DAR:

*ZOFIA MAREK*²⁰

*MARIA BARTOSZAK*²¹

*MARIA KOZERA*²²

*AGNIESZKA CILINDŹ*²³

1988²⁴

Odczyt: W. Sawicki

5

1988 rok. Nawa zachodnia kościoła górnego, zachodnia ściana w nawie bocznej, okno 16. licząc od wejścia, kwatera dolna.

Witraż poświadczeniowy, szkło białe, pole inskrypcyjne (10 x 15 cm) w kwadracie okiennej (35 x 50 cm) o barwach: biel, żółć, błękit, pomarańcz.

Pismo jednoelementowe, szeryfowe, majuskuła, w kolorze czarnym.

Sześć ozdobników różnej wielkości w kształcie rombów zamalowanych u góry i dołu pola inskrypcyjnego. Ozdobna wstęga u góry (2 x 8 cm) i u dołu (3 x 9 cm). Dwukropek w formie zamalowanych rombów.

DAR:

*JANINA LEŚNIEWSKA*²⁵

*MARTA DEFITOWSKA*²⁶

*ZOFIA GOŁATA*²⁷

*HELENA DĄBROWSKA*²⁸

1988²⁹

Odczyt: R. Łaskiewicz

²⁰ Osoba skądinąd nieznana.

²¹ Osoba skądinąd nieznana.

²² Osoba skądinąd nieznana.

²³ Osoba skądinąd nieznana.

²⁴ Poświęcenie witraży w kościele 2 IV 1989 roku, H. Surma, dz. cyt., s. 191.

²⁵ Osoba skądinąd nieznana.

²⁶ Osoba skądinąd nieznana.

²⁷ Osoba skądinąd nieznana.

²⁸ Osoba skądinąd nieznana.

²⁹ Zob. przypis 24.

Fot. 7, R. Łaskiewicz

Fot. 8, K. Kłosowski

6

1989 rok. Nawa wschodnia kościoła górnego, wschodnia ściana w nawie bocznej, okno 7. od wejścia, kwaterna 6. dolna.

Witraż poświadczeniowy, szkło białe, pole inskrypcyjne (9 x 21,8 cm) w kwarterze okiennej (35 x 50 cm) o barwach: biel, żółć, błękit, pomarańcz.

Pismo jednoelementowe, szeryfowe, majuskuła, w kolorze brązowym.

DAR:

*MIECZYŚLAW RZEPKA*³⁰

*LANGEN - HESSEN*³¹

JADWIGA i WALENTY

*BYCHOWIEC*³²

*ALICJA KLISCH*³³

LANGEN - HESSEN

*BRONISŁAWA NIEBZWIĘDZKA*³⁴

*WROCLAW*³⁵

*KAZIMIERA LIS*³⁶

*1989*³⁷

Odczyt: K. Kłosowski

³⁰ Osoba skądinąd nieznana.

³¹ Langen – miasto w Niemczech, w kraju związkowym Hesja, w rejencji Darmstadt, w powiecie Offenbach.

³² Osoba skądinąd nieznana.

³³ Osoba skądinąd nieznana.

³⁴ Osoba skądinąd nieznana.

³⁵ Miasto nad rzeką Odrą na prawach powiatu w południowo-zachodniej Polsce, siedziba władz województwa dolnośląskiego i powiatu wrocławskiego.

³⁶ Osoba skądinąd nieznana.

³⁷ Zob. przypis 24.

Fot. 9, J. Białowąs

Fot. 10, N. Męcińska

7

1989 rok. Nawa wschodnia kościoła górnego, wschodnia ściana w nawie bocznej, okno 22. od wejścia, kwaterna 6. dolna.

Witraż poświadczeniowy, szkło białe, pole inskrypcyjne (10 x 14 cm) w kwarterze okiennej (40 x 50 cm) o kolorach: biały, żółty, czerwony, zielony, pomarańczowy i niebieski.

Pismo jednoelementowe, szeryfowe, majuskuła, w kolorze czarnym.

Dwie ozdobne wstążki u góry i u dołu tablicy oraz sześć podobnych ozdób w kształcie rombu, u góry i u dołu tablicy.

DAR:

*KS MAREK SOBCZAK*³⁸

– *USA*

CECYLIA i ALOJZY

*WILBRANDT*³⁹

*MARIANNA KRUCZYŃSKA*⁴⁰

*1989*⁴¹

Odczyt: J. Białowąs, J. Lewandowska

³⁸ Marek Sobczak – ksiądz, misjonarz św. Wincentego á Paulo, obecnie proboszcz parafii św. Stanisława Kostki w Nowym Jorku w USA, www.stankostka.org (dostęp: 20.11.2014); był częstym gościem parafii pw. Zmartwychwstania Pańskiego w Bydgoszczy, H. Surma, dz. cyt., s. 157.

³⁹ Osoby skądinąd nieznanne.

⁴⁰ Osoba skądinąd nieznanne.

⁴¹ Zob. przypis 24.

8

1989 rok. Nawa wschodnia kościoła górnego, wschodnia ściana w nawie bocznej, okno 12. od wejścia, kwatera 6. dolna.

Witraż poświadczeniowy, szkło koloru zielonkawego, inskrypcja (o wymiarach 12 x 9 cm) w kwaterze okiennej (40 x 50 cm). Majuskuła, odręczna, malowana, jednoelementowa.

DAR:

*TADEUSZ WERNER*⁴²

– *MANNHEIM*⁴³

*MARTA KOŹLINKA*⁴⁴

*ELŻBIETA SENTKOWSKA*⁴⁵

*GERTRUDA MAJEWSKA*⁴⁶

1989⁴⁷

Odczyt: A. Drychta, N. Męcińska

Fot. 11, Z. Zyglewski

Fot. 12, K. Kłosowski, plakieta z dzwonu „Józef”

9

1989 rok. Dzwonnica przed kościołem po stronie wschodniej, dzwon największy, wiszący pośrodku dzwonnicy.

Poświadczeniowo-sentencjonalna. Spiż, odlew wypukły, na dzwonie inskrypcja i wizerunek Jana Pawła II.

Plakieta – pismo majuskułne, jednoelementowe, bezszeryfowe. Nawiązuje do pisma „Grotesk”, w pierwszym wersie litery zwięzione (ściągłe).

⁴² Skądinąd nieznany, wspomniany jako fundator, H. Surma, dz. cyt., s. 173.

⁴³ Miejscowość w Niemczech, w kraju związkowym Badenia-Wirtembergia.

⁴⁴ Osoba skądinąd nieznana.

⁴⁵ Osoba skądinąd nieznana.

⁴⁶ Osoba skądinąd nieznana.

⁴⁷ Poświęcenie witraży w kościele 2 IV 1989 roku, H. Surma, dz. cyt., s. 191.

Plaszcz dzwonu – pismo majuskulne, jednoelementowe, bezszeryfowe. Nawiązuje do zwężonego (ściągniętego) pisma blokowego. Data – pismo dwuelementowe.

[Plakieta]

JANUSZ FELCZYŃSKI⁴⁸
PRZEMYŚL⁴⁹
ODLEWNIA
DZWONÓW

[Plaszcz dzwonu]

- POLAK -

JAN PAWEŁ II⁵⁰

OJCIEC ŚWIĘTY⁵¹

WZYWAM ŻYWYCH DO MODLITWY

DAR PARAFIAN

BYDGOSZCZ
1989 R[OK].

Odczyt: W. Sawicki

10

1989 rok. Dzwonnica przed kościołem po stronie wschodniej, dzwon średni, wiszący na południowym skraju dzwonnicy.

Poświadczeniowo-sentencjonalna. Spiż, odlew wypukły, na dzwonie inskrypcja i wizerunek św. Stefana.

Plakieta – pismo majuskulne, jednoelementowe, bezszeryfowe. Nawiązuje do pisma „Grotesk”, w pierwszym wersie litery zwężone (ściągnięte).

Plaszcz dzwonu – pismo majuskulne, jednoelementowe, bezszeryfowe. Nawiązuje do zwężonego (ściągniętego) pisma blokowego. Data – pismo dwuelementowe.

⁴⁸ Janusz Felczyński (ur. 1951) – od 1977 współwłaściciel firmy Odlewnia Dzwonów Janusz Felczyński Spółka Przemysł, <http://www.felczynski.pl> (dostęp: 20.11.2014).

⁴⁹ Przemysł – miasto powiatowe nad rzeką San, województwo podkarpackie.

⁵⁰ Jan Paweł II – Karol Wojtyła (1920-2005), arcybiskup metropolita krakowski (1964-1978), papież (1978-2005), beatyfikowany (2011), kanonizowany (2014).

⁵¹ Papież, głowa Kościoła rzymskokatolickiego, namiestnik Jezusa Chrystusa na Ziemi, następca św. Piotra.

W krawędzi górnej płaszcz ozdoby fryz z motywem roślinnym oraz na rewersie plakietki Odlewni Janusza Felczyńskiego.

[Plakietka]: zob. nr 9

[Płaszcz dzwonu]

*STEFAN*⁵²

OPLAKUJĘ

UMARŁYCH

DAR

*MARII WAWRZYŃSKIEJ*⁵³

BYDGOSZCZ

1989 R[OK].

Odczyt: R. Łaskiewicz

Fot. 13, R. Łaskiewicz

Fot. 14, R. Łaskiewicz

11

1989 rok. Dzwonnica przed kościołem po stronie wschodniej, dzwon najmniejszy, wiszący na północnym skraju dzwonnicy.

Poświadczeniowo-sentencjonalna. Spiż, odlew wypukły, na dzwonie inskrypcja i wizerunek św. Józefa.

⁵² Stefan i Święty (969-1038) – pierwszy król Węgier, doprowadził do chrystianizacji swego państwa, w ikonografii przedstawiany w koronie oraz królewskim płaszczu. *Nasi święci patroni*, Warszawa 2009, s. 188; J. Marecki, L. Rotter, *Jak czytać wizerunki świętych. Leksykon atrybutów i symboli hagiograficznych*, Kraków 2009, s. 559-560. Nazwę nadano na pamiątkę Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Tysiąclecia, H. Surma, dz. cyt., s. 114.

⁵³ Maria Wawrzyńska – bliżej nieznaną parafianką tegoż kościoła, H. Surma, dz. cyt., s. 79.

Plakieta – pismo majuskulne, jednoelementowe, bezszeryfowe. Nawiązuje do pisma „Grotesk”, w pierwszym wersie litery zwężone (ściągłe).

Płaszcz dzwonu – pismo majuskulne, jednoelementowe, bezszeryfowe. Nawiązuje do zwężonego (ściągłego) pisma blokowego. Data – pismo dwuelementowe.

[Plakieta] zob. nr 9

[Płaszcz dzwonu]

*JÓZEF*⁵⁴

BRONIĘ OD NIESZCZĘŚĆ

*DAR
WIERNYCH Z ZAGRANICY*

*BYDGOSZCZ
1989 R[OK].*

Odczyt: K. Kłosowski

Fot. 15, K. Kłosowski

Fot. 16, W. Sawicki

⁵⁴ Święty Józef – mąż Marii z Nazaretu, często nazywany również jej Oblubieńcem, święty Kościoła powszechnego, przedstawiany z Jezusem jako opiekun i wychowawca. Nasi patroni..., s. 115; J. Marecki, L. Rotter, dz. cyt., s. 3337-3338. Prawdopodobnie nazwa dzwonu jest nawiązaniem do ówczesnego arcybiskupa gnieźnieńskiego i prymasa Polski kardynała Józefa Glempa, H. Surma, dz. cyt., s. 79, 114-115.

12

1989 rok. Prawa strona dzwonnicy znajdującej się po wschodniej stronie kościoła, tablica granitowa (49,5 x 25,5 cm), czarna.

Tablica poświęceniowa, kuta wkleśle. Minuskuła, kapitala.

Płyta zawieszona na dwóch guzach po bokach.

W 10 roku istnienia parafii

dnia 16.12.1989⁵⁵

Ks[iądz] Kardynał Józef Glemp⁵⁶

dokonał konsekracji dzwonów

na chwałę Bożą

Odczyt: P. Dzieszka

Fot. 17, Z. Zyglewski

Fot. 18, N. Męcińska

13

1990 rok. Kościół górny, kruchta, po lewej stronie. Tablica granitowa z szerokim szlifem (45 x 23 cm).

Tablica objaśniająca, kuta wkleśle. Minuskuła, kapitala, litery złożone.

Ks[iędzu] Proboszczowi

Henrykowi Surmie⁵⁷

Który dzięki pomocy

Boga i wiernych

Zbudował ten kościół

Wdzięczni parafianie

A[nn]o d[omi]ni.⁵⁸ 1990

Odczyt: A. Drychta, N. Męcińska

⁵⁵ H. Surma, dz. cyt., s. 79, 191.

⁵⁶ Józef Glemp (1929-2013), biskup warmiński (1979-1981), arcybiskup metropolita gnieźnieński (1981-1992), arcybiskup metropolita warszawski (1981-2006), prymas Polski (1981-2009).

⁵⁷ Henryk Surma, ur. 13.09.1935 w Krakowie; ksiądz ze Zgromadzenie Księża Misjonarzy św. Wincentego à Paulo, święcenia kapłańskie przyjął w 1960 roku; obowiązki duszpasterskie pełnił w Krakowie, Grodku Śląskim, na Opolszczyźnie, w Bydgoszczy, Odporyszowie, Olczy; od 2004 roku w Krakowie pełni funkcję kapelana Cracovii, H. Surma, dz. cyt.

⁵⁸ Zapis skrótu Ad. zgodnie z oryginałem.

Fot. 19, I. Furmaniuk

Fot. 20, Z. Zyglewski

14

2002 rok. Kościół górny, w nawie głównej, z lewej strony od wejścia. Tablica z czarnego granitu (60 x 80 cm).

Tablica objaśniająca, kuta wkleśle. Majuskuła, kapitała.

Nad tekstem krzyż wypełniony złotym kolorem. W narożnikach guzy mocujące tablicę do ściany.

†
*KU CZCI i PAMIĘCI
 POLAKOM
 MASOWO WYMORDOWANYM
 NA KRESACH WSCHODNICH
 RZECZPOSPOLITEJ
 W LATACH 1939-1947
 PRZEZ
 NACJONALISTÓW UKRAIŃSKICH
 Z OUN – UPA⁵⁹
 RODACY
 A[NNO]. D[OMINI]. 2002*

Odczyt: I. Furmaniuk, K. Sirant

⁵⁹ OUN – Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów, stronnictwo działające od 1929 roku, głównie na terenach pd.-wsch. Polski, rozbita w 1947 roku w ramach operacji „Wisła”. UPA – Ukraińska Powstańcza Armia, nacjonalistyczna organizacja wojskowo-terrorystyczna utworzona pod przewodnictwem OUN w 1943 roku, działała w pd.-wsch. Polsce i zach. Ukrainie, dokonując pogromów Polaków, rozbita w 1947 roku w wyniku operacji „Wisła”.

15

2003 Rok. Na głazie narzutowym z figurą Matki Bożej stojącym w kierunku pn.-wsch. od kościoła (za dzwonnica). Tablica czarna, granitowa (43 x 49 cm).

Tablica objaśniająca, kuta wkleśle. Majuskuła, kapitała, litery wypełnione złotą farbą.

*W ROKU 25 LECIA
PONTYFIKATU
URZECZENI TAJEMNICĄ
DZIĘKUJEMY ZA DAR
JANA PAWŁA II⁶⁰
1978 – 16. 10. 2003*

Odczyt: P. Dzieszka

Fot. 21, I. Furmaniuk

Fot. 22, J. Białowąs

16

Przed 2004 rokiem. Kościół górny, nawa główna, z lewej strony od wejścia. Tablica⁶¹ z czarnego granitu (42 x 68,5 cm)

⁶⁰ Zob. przypis 50.

⁶¹ Wymienione na tablicy Bataliony Obrony Narodowej gospodarczo przydzielone były do 61 pułku piechoty wielkopolskiej. Stąd wspólna tablica poświęcona tym żołnierzom, zob., E. Gliwiński, *Dowody pamięci o żołnierzach września 1939 r. (I)*, „Kalendarz Bydgoski”, 2004, s. 266-268.

Tablica objaśniająca, kuta wkleśle. Majuskuła, kapitala.

Nad tekstem wyryta odznaka 61 pułku piechoty wielkopolskiej⁶² (19 x 28 cm).
W narożnikach guzy mocujące tablicę do ściany.

*PAMIĘCI ŻOŁNIERZY
61 PUŁKU PIECHOTY
WIELKOPOLSKIEJ⁶³
I BATALIONÓW
OBRONY NARODOWEJ⁶⁴
BYDGOSZCZ-KORONOWO⁶⁵-NAKŁO⁶⁶
UCZESTNIKOM WALK
W OBRONIE OJCZYZNY
W LATACH 1918-1945
TOWARZYSZE BRONI*

Odczyt: I. Furmaniuk, K. Sirant

17

2010 rok. Kościół dolny, w północnej stronie nawy głównej, przy wejściu.
Tablica mosiężna (41 x 55 cm).

Tablica objaśniająco-sentencjonalna, odlew wypukły.

Inskrypcja (26 x 13 cm), pismo majuskułne, jednoelementowe, blokowe, okrągłe.

Poniżej druga inskrypcja umieszczona wokół medalionu z postacią Chrystusa.

Inskrypcja (10 x 12 cm), pismo majuskułne, jednoelementowe, blokowe, okrągłe.

⁶² Zatwierdzona 15 lipca 1924 roku, przedstawia orla z opuszczonymi skrzydłami, w którego szponach znajduje się tarcza krzyżacka (w kolorach czarnym i białym) i przyłbica rycerska oraz zerwane łańcuchy (symbol wyzwolenia się spod pruskiego panowania). Nad tarczą wpisano numer i inicjały 61 PP. Odznaka jednoczęściowa, wykonana w srebrze, złożona i częściowo emaliowana, na rewersie próba srebra 900. Wymiary: 39 x 28 mm. Wykonanie: Paul Kinder – Bydgoszcz, zob. Z. Szacki, A. Wielechowski, *Odnaki Wojska Polskiego*, Warszawa 2007, s. 104.

⁶³ 61 pułk piechoty wielkopolskiej powstał 6 lutego 1919 roku pod nazwą pułk zapasowy „Grupy Zachodniej”. Od 15 marca 1919 roku przyjął nazwę 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich, a 7 stycznia 1920 roku 61 pułku piechoty, zob., A. Biskupski, *Historia 61 Pułku Piechoty Wielkopolskiej*, t. 1, Bydgoszcz 1925.

⁶⁴ Bydgoski Batalion Obrony Narodowej utworzony w Bydgoszczy w czerwcu 1939 roku. Po wybuchu wojny znajdował się koło Nakła, brał także udział w bitwie nad Bzurą. 179 członków znalazło się w obozie jenieckim w Żyrardowie. Część z nich (głównie oficerów) Niemcy wywieźli do Sochaczewa i tam zamordowali, zob. J. Bartnicki, *Bydgoszcz w roku 1939*, Bydgoszcz 1985, s. 32, 48.

⁶⁵ Miasto w powiecie bydgoskim w województwie kujawsko-pomorskim.

⁶⁶ Miasto nad rzeką Noteć w powiecie bydgoskim w województwie kujawsko-pomorskim.

U góry tablicy nad tekstem wypukły odlew głowy św. Wincentego à Paulo (16 x 20 cm). U dołu tablicy dwie ozdobne gałązki (każda długości 13 cm). W każdym rogu tablicy ozdobne guzy. W dolnej części tablicy wklęsły odlew Chrystusa w okręgu. Cała tablica obwiedziona wypukłym walcikiem – ramą.

*ŚWIĘTY
WINCENTY A PAULO⁶⁷
1660-2010
350 ROCZNICA ŚMIERCI
ZAŁOŻYCIELA
ZGROMADZENIA
KSIĘŻY MISJONARZY*

EVANGELIZARE • PAUPERIBUS • MISIT • ME⁶⁸

Odczyt: J. Białowas, J. Lewandowska

Fot. 23, J. Białowas

Fot. 24, Z. Zyglewski

18

Kościół górny, nawa główna, po stronie północnej, na filarze między drzwiami. Tablica z czarnego granitu (50 x 73 cm).

⁶⁷ Wincenty à Paulo (1581-1660), święty (1737), francuski duchowny, założyciel Zgromadzenia Księża Misjonarzy (lazaryści) i Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia (wincentynki, zwane także szarytkami).

⁶⁸ Tłumaczenie: Głosić Ewangelię ubogim posłał mnie [Pan].

Tablica res gestae, kuta wkleśle. Majuskuła, kapitała, inskrypcja (42 x 39 cm).

Nad tekstem odlew głowy Wincentego à Paulo (17 x 25 cm), w narożnikach śruby mocujące tablicę do ściany.

*ŚW. WINCENTY A PAULO*⁶⁹
(1581-1660)
ZAŁOŻYCIEL ZGROMADZENIA
KSIĘŻY MISJONARZY
I PATRON WSZYSTKICH
DZIEŁ MIŁOSIERDZIA.
W ROKU 1651 POSYŁA MISJONARZY
*DO POLSKI*⁷⁰. *W 1924 MISJONARZE*
PRZYBYWAJĄ DO BYDGOSZCZY.
W 1979 ROZPOCZYNAJĄ BUDOWĘ
ŚWIĄTYNI ZMARTWYCHWSTANIA
PAŃSKIEGO I PODEJMUJĄ
DUSZPASTERSTWO W TEJ PARAFII.
ABY GŁOSIĆ EWANGELIĘ UBOGIM.

Odczyt: J. Białowas, J. Lewandowska

19

Po 1989 roku. Plebania parafialna, wejście od strony zachodniej, umieszczona nad schodami⁷¹. Tablica z czerwonego marmuru (49 x 67 cm).

Tablica objaśniająca, kuta wkleśle. Majuskuła, kapitała.

Na tablicy nad tekstem znajduje się gipsowy odlew głowy Wincentego à Paulo (16 x 24 cm).

DOM ZGROMADZENIA
KSIĘŻY MISJONARZY
*św. WINCENTEGO A PAULO*⁷²

Odczyt: J. Białowas, K. Sirant

⁶⁹ Zob. przypis 68.

⁷⁰ Misjonarze przybyli do Warszawy.

⁷¹ Budowę plebanii zakończono 15.12.1987 roku. Następnego dnia ks. bp Jan W. Nowak, przy udziale ks. W. Bomby CM, licznych księży i wiernych, poświęcił dom parafialny, H. Surma, dz. cyt., s. 76, 190; J. Umiński, dz. cyt., s. 67.

⁷² Zob. przypis 68.

Inscriptions in the Church of the Resurrection of Our Lord in Bydgoszcz

keywords: Church of the Resurrection of Our Lord, Bydgoszcz, inscriptions

Inscriptions, which are written notices on solid material, were of interest of researchers, also in Bydgoszcz. They are fruits of labor of a group of history students from the Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz within their epigraphy lessons. The purpose of the project was recording and description of epigraphic objects located in the Parish of the Resurrection of Our Lord in Bydgoszcz. The parish complex consists of the church, rectory and belfry. The existing inscriptions can be divided into several groups: tablets, bells and stained glass windows. The most diverse group is tablets, made usually with the use of concave forging technique. All capitals was the most popular type of inscriptions. The parish has three bells made in a well-known and highly regarded bell foundry of the Felczyński family of Przemyśl in 1989. All three bells have the same pattern of ornaments. a group of small stained glass inscriptions is seen inside the church. The vast majority of inscriptions are made in the Polish language. The main part is the catalog consisting of 19 inscriptions.

Inschriften in der Kirche der Auferstehung Christi in Bydgoszcz

Schlüsselwörter: Kirche der Auferstehung Christi, Bydgoszcz, Inschriften

Inschriften, also die auf einem strapazierfähigen Material angebrachte Schrift, waren Gegenstand des Interesses der Forscher, auch in Bydgoszcz. Das Projekt ist ein Ergebnis der Arbeiten einer Studentengruppe im Studiengang Geschichte an der Kazimierz-Wielki-Universität in Bydgoszcz im Rahmen des Epigraphiekunterrichts. Das Ziel des Projekts bestand in der Aufzeichnung und Bearbeitung von epigraphischen Elementen in der Pfarrkirche der Auferstehung Christi in Bydgoszcz. Der Komplex von Kirchenobjekten umfasst die Kirche, das Pfarrhaus und den Glockenturm. Die vorhandenen Inschriften lassen sich in einige Gruppen einordnen, und zwar: Tafeln, Glocken und Glasfenster. Die abwechslungsreichste Gruppe bilden Tafeln, die am häufigsten mittels des Tiefschmiedens gefertigt wurden. Die meisten Inschriften vertreten die Majuskelschrift. Die Pfarrei besitzt drei Glocken aus dem Jahr 1989, die in der bekannten und geschätzten Glockengießerei der Familie Felczyński aus Przemyśl gegossen wurden. Alle drei Glocken haben dieselbe Anordnung von Verzierungen. In der Kirche gibt es eine Gruppe von kleinen Inschriften in Glasfenstern. Die Inschriften sind im überwiegenden Teil in Polnisch angefertigt worden. Ein Katalog mit 19 Inschriften bildet den grundlegenden Teil.